

Egy tanfolyam emlékei – egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama 1973-ban

KÖVÉCS Ildikó

A Gál Ferenc Főiskola Könyvtára egy korábbi könyvtárosa, *dr. Lotz Antal* halálának 20. évfordulóján figyeltem fel életrajzát fellapozva az adatra, hogy Lotz Atya, Tóni bácsi 1973-ban egyházi könyvtáros tanfolyamot végzett. Ezután kezdtem el utánajárni, felkutatni, hogy mi minden tudható meg erről a továbbképzésről. A fellelt eredményeket ez a tanulmány foglalja össze.*

A tanfolyam befejezése után az OSZK Híradó 1973. évi 11–12. számában *Pintér Márta*, a tanfolyam fellelőse számol be a kurzus eredményeiről. A szerző

tömören, mégis minden fontos részletre kitérve mutatja be beszámolójában a képzést. Ennek adatait és a fellelt levéltári forrásokat használva összegezzük az információkat.

A tanfolyam meghirdetése

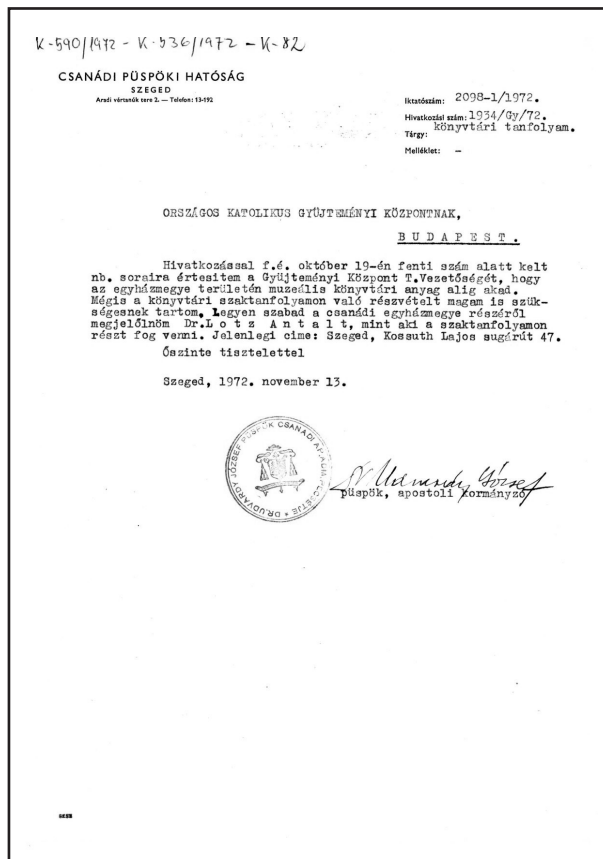
A Művelődésügyi Minisztérium 1972 októberében kereste meg az egyházi gyűjteményi központok vezetőit, amelyben tájékoztatta őket az egyházi könyvtárosok számára szervezendő tanfolyamról. „A Mű-

* A források felkutatásában segítségemre volt, ezért köszönetemet itt fejezem ki: dr. Hangodi Ágnesnek, a Könyvtári Intézet munkatársának; Szaplóczay Miklósnének, a Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltár munkatársának; Takács Karolinának, a kalocsai Érseki Könyvtár munkatársának; Czenthe Miklósnak, az Evangélikus Országos Levéltár vezetőjének, és munkatársának, Csermelyi Józsefnek; Dr. Karlinszky Baláznak, a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár igazgatójának; Mózessy Gergelynek, a székesfehérvári Egyházmegyei Gyűjtemény igazgatójának, Nobilis Barbarának, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ munkatársának, Sütöri Ágnesnek, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar Könyvtár könyvtárosának, Dr. Schmelczér-Pohánka Évának, a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár vezetőjének, Bálint Ágnesnek, a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár és Teológiai Szakkönyvtár igazgatóhelyettesének, Dr. Tamási Baláznak, az Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára igazgatójának, Dr. Diós Istvánnak, a Központi Papnevelő Intézet Pálos Könyvtára igazgatójának, valamint a Gödöllői Városi Könyvtár és információs Központ munkatársainak és a Könyvtári Intézet Könyvtartudományi Szakkönyvtára munkatársainak.

velődésügyi Minisztérium Könyvtárügyi Osztálya az egyházi könyvtárak könyvtárosai részére továbbképző szaktanfolyamot szervez a Könyvtártudományi és Módszertani Központ rendezésében.” Az előadásorozatot három fő téma köré szervezték: középkori kéziratok, régi könyvek, újkori kéziratok.

A gyűjteményi központok értesítették az egyházmegyék, egyházkerületek vezetőit a lehetőségről, és kérték együttműködésüket annak érdekében, hogy az egyházi könyvtárak vezetői és beosztottjai vegyenek

részt a tanfolyamon. A levélben az is szerepel, hogy 1972-től az egyházi könyvtárakat a Művelődésügyi Minisztérium anyagi támogatásban részesítette – a megítélt támogatás a muzeális állomány felmérésére és restaurálására érkezett –, és a támogatás a következő években is folytatódni fog. Ezért is kérte a katolikus gyűjteményi központ vezetője, hogy delegáljanak az egyházmegyék résztvevőket, ezzel is pozitívan reagálva, mintegy megköszönve a támogatást.

1. kép

Udvardy József, csanádi püspök levele az Országos Gyűjteményi Központnak

A tanfolyam 1973 januárjától 11 hónapon keresztül havonta – július és augusztus kivételével – két egymást követő napon, naponta 8 és 19 óra között szervezett előadások és gyakorlati képzés formájában valósult meg. Olyan könyvtárosok jelentkezését várták, „akik már bizonyos könyvtári ismeretekkel rendelkeznek, esetleg elvégezték a középfokú könyvtárosi tanfolyamot, illetve akiket – bár nem felelnek meg az előbbi feltételeknek – a jövőben régi gyűjtemények gondozásával kívánnak megbízni.” A levelezésből

kiderül, hogy a tanfolyam költségeit a minisztérium vállalta magára, az egyházaknak a résztvevők utazásáról és ellátásáról kellett gondoskodniuk.

A képzésre bejelentett résztvevőket még 1972 végén értesítették a tanfolyam megnyitójáról és az előadások napjairól: „Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ részéről a Főegyházmegyei Hatóság Önt jelölte az egyházi könyvtárosok 1973. évi egyéves továbbképző tanfolyamán való részvételre. A tanfolyam programját mellékelten küldöm. Értesítem, hogy

a tanfolyam megnyitása 1973. január 10-én 8 órakor lesz a KMK (Bp. VIII., Múzeum u. 3.) első emeleti előadótermében. Szíves megjelenésére számítunk.”

A tanfolyam programja

A tanfolyam képzési napjai a következő időpontokban valósultak meg: január 10–11., február 7–8., március 7–8., április 11–12., május 9–10., június 6–7., szeptember 12–13., október 10–11. és november 14–15.

A január 10-i nap megnyitóval kezdődött. Ezen *Papp István*, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója és *dr. Vadász Ferencné* minisztériumi osztályvezető köszöntötte a megjelenteket. Részt vett a megnyitón *Sebestyén Géza*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese, *dr. Lippényi Ferenc* osztályvezető, az Állami Egyházügyi Hivatal képviselője, *D. Káldy Zoltán* evangélikus püspök, az Evangélikus Gyűjteményi Tanács vezetője, *dr. Újszász Kálmán* professzor, az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke és *dr. Kovách Zoltán*, az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár vezetője, a Katolikus Gyűjteményi Központ munkatársa.

A januári első képzési napon *A magyar könyvtárügy kialakulása és szerepe a tudományos, a kulturális és a gazdasági életben* címmel tartott előadást *Sebestyén Géza*. Utána következett *Makkai László A tudománytörténet és a könyvtárak; a könyv mint a tudománytörténet forrása* című előadása. *Benda Kálmán* az egyházi gyűjtemények szerepéről és helyéről beszélt, ezután *Mezey László* a kodikológia tárgyát járta körül. A második nap a kódexekkel foglalkozott, elsőként *Csapodiné Gárdonyi Klára* előadása hangzott el *Kódexfestőművészet* címmel, majd *Dobszay László* a liturgikus kódexeket mutatta be. Délután *Vizkelety András* vezetésével a tanfolyam résztvevői kodikológiai gyakorlaton vettek részt.

Februárban *Mezey László* a paleográfia témakörét járta körül, *Csapodiné Gárdonyi Klára* folytatta a kódexek bemutatását, *Vizkelety András* a német kéziratokkal foglalkozott előadásában.

Márciusban *Csapodi Csaba Magyarországi középkori egyházi könyvtárak* címmel tartott előadást, majd *Berlász Jenő* az újkori egyházi könyvtárakról beszélt. *Szabó Dénes* a magyar nyelvemlékeket és a régi magyar helyesírás történetét mutatta be, majd a résztvevők *Rajeczky Benjámín Zenei kéziratok, zenei paleográfia* című előadásán vehettek részt. A következő napon *Scheiber Sándor* a héber kéziratokról beszélt, *Hadrovics László* a cirill paleográfiáról, *Maróth*

Miklós a keleti kéziratokról. *Bertényi Iván* az időszámításról, naptárrendszerekről tartott előadást, majd a címertan alapjait tanította meg. Utolsó előadasként *Komjáthy Miklós* a magyarországi írásbeliség történetéről, az írástudó rétegről, oklevelekről beszélt. Áprilisban a nyomdászat témakörét járták körül az oktatók. *Ritoók Zsigmondné* az ősnymotványokról tartott előadást, *Borsa Gedeon* a XVI. századi nyomdászatról, majd ősnymotványokkal foglalkozó gyakorlati óra töltötte ki a délutánt. A következő nap *Vekerdi József* a XVII. és XVIII. századi nyomdászattal foglalkozott, *Borsa Gedeon* a korszak magyarországi nyomdászatát mutatta be. *V. Kovács Sándor* a régi magyar irodalom műfajairól tartott előadást. A nap utolsó előadásában *Ritoók Zsigmondné* a hungaricumok témakört járta körül.

Májusban *Csapodi Csaba* előadása a régi könyvekről szólt, *Cs. Nagy Zsuzsa* a régi könyvek illusztrációit mutatta be, délután *Hervay Ferenc* és *Holl Béla Régi-Magyar-gyakorlat* című foglalkozására került sor. Ez a következő nap délelőttjén is folytatódott, majd a *Cs. Nagy Zsuzsa* folytatta a régi könyvek illusztrációinak bemutatását, a nap zárásaként pedig a Katolikus Hittudományi Akadémia könyvtárát látogatták meg a tanfolyam résztvevői.

A kar könyvtárosa által készített feljegyzésből azt is tudjuk, hogy a képzés hallgatói megtekintették a Hittudományi Akadémia könyvtárát és a Pálos Könyvtárát is. *Gajzágó Sándor* bemutatta az intézmény és a két könyvtár történetét, *Hídvégi Nándor* pedig kiállítás rendezett be a pálos gyűjtemény értékesebb kötetiből.

Júniusban *Koroknay Éva* a régi könyvkötésekről beszélt, *Fazakas József* a papírgyártást, a vízjeleket mutatta be, a tanfolyam résztvevői délután a Ráday Könyvtárát tekintették meg. A második napon folytatódott a könyvkötésekről szóló előadás, majd *Fallenbüchl Zoltán* vezetésével a térképek és atlaszok megismerése következett. *Vértesy Miklós* az Egyetemi Könyvtár kéziratárát és régi könyves gyűjteményét mutatta be.

A nyári szünet után a szeptemberi képzési napokon a kéziratok feltárását járták körül a hallgatók. *V. Windisch Éva* a kéziratári munkáról beszélt, majd két előadáson is *Szentmihályi Jánost* hallgathatták a résztvevők a kéziratok bibliográfiai feltárásáról. *Bata Imre* az újkori kéziratokról szólt a hallgatóságnak. A gyakorlati foglalkozásokat *F. Csanak Dóra* és *V. Windisch Éva* vezette.

Októberben *V. Kovács Sándor* ismertette a Könyvtártörténeti Bizottság munkáját, majd *B. Nagy Ernő* a

történeti gyűjtemények szerepéről, helyéről beszélt, ezután *Kókay György* a fontosabb egyházi gyűjteményeket mutatta be. V. Windisch Éva és Vekerdi József az OSZK Kézirattárának munkáját ismertették. *Haraszthy Gyula* a könyvtáros tudományos munkájáról tartott előadást, az állományfeltárásról, az országos munkálatokban való részvételről, és az egyházi könyvtárak történetének feltárássának fontosságáról beszélt. Vétesy Miklós előadása a muzeális gyűjteményekről szólt, Csapodi Csaba az állományvédelem kérdéseivel foglalkozott, majd a Magyar Tudományos Akadémia kézirattáráról és régi könyves gyűjteményéről hallhattak a résztvevők.

Novemberben a következő két témát járták körül: állománygyarapítás, „belső gyarapítás”. A kisebb, veszélyeztetett egyházi gyűjtemények nagyobb egyházi gyűjteménybe való beolvasztás lehetőségeiről *Kovács Zoltán*, *Papp Ivánné* és *Újszászy Kálmán* tartottak előadásokat. A kiállítástechnika témáját *Fitz Jenőné* ismertette. A résztvevők betekintést nyerhettek az Országos Levéltár konzerváló műhelyének munkájába. Az utolsó nap témája a fényképezés, mikrofilmezés, mikrokártya, xerox volt, a különleges fényképezési eljárásokat, a különleges fényképezési technikákat *Tőkés László* mutatta be. A tanfolyam záróelőadásán Papp Istvánnak tehető fel kérdéseiket a résztvevők a könyvtári és könyvtárosi életéről. A tanfolyami napokon a szervezők lehetőséget biztosítottak szabad kérdésfeltevésre, konzultációra, beszélgetésre is. Ezáltal személyes szakmai kapcsolatok is kialakultak és mélyültek el.

Ahogy végigtekintünk az oktatók névsorán láthatjuk, hogy a szakma legkiválóbbjai, az adott szakterület elismert és jeles képviselői tartották az előadásokat.

Szakmai kirándulások

Egyféle gyakorlati képzésként már februárban megfogalmazódott két szakmai kirándulás gondolata. Ezzel kapcsolatban az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatója, *Várkonyi Imre* prépost, kanonok tájékoztatta február 3-án az egyházmegyék vezetőit, köztük *Ijjas Józsefet*, a kalocsai egyházmegye érsekét, a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökét: „A tanfolyammal kapcsolatban természetesen felvetődött két tanulmányi kirándulás gondolata. Május 16–17-én Nyugat-Magyarországra (Esztergom, Győr, Sopron, Pannonhalma, Zirc, Veszprém és esetleg Székesfehérvár), június 13–14-én pedig Kelet-Magyarországra (Debrecen, Sárospatak, Miskolc, Gyöngyös, Eger) szeretnénk ellátogatni, hogy tanulmányait

elmélyítsék és az előadásokon annyit emlegetett kódex-, valamint könyvanyaggal a helyszínen, szakszerű vezetéssel megismerkedjenek. A résztvevők legtöbbjére számára ez az egyedüli lehetőség, hogy a hazai nagy egyházi könyvtárakat megismerje.”

Az első kirándulás programja: május 16-án Budapestről indulva, először az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárat tekintették meg, majd Győr volt a következő város, ahol a Püspöki Papnevelő Intézet Könyvtárát látogatták meg. Győrből Sopronba utaztak tovább, ahol az evangélikus gyűjtemények mutatkoztak be. A második nap, május 17-én Pannonhalma, a Szent Benedek Rend Központi Könyvtára volt az első úti cél. Innen Zircre, a Reguly Antal Műemlék-könyvtárba mentek, majd Veszprémbe, ahol a Püspöki Könyvtárát látogatták meg. Az utolsó állomás a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár volt.

A második kirándulás június 13-án ugyancsak Budapestről indult. Először Debrecenben a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárát látogatták meg, majd Sárospatakon a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtára fogadta a résztvevőket. Sárospatakon aznap megtekintették még a Várat és a műemléktemplomot is. Június 14-én a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteményt látogatták meg, majd Miskolcra utaztak, ahol a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár várta a résztvevőket. A következő úti cél Egerben a Főegyházmegyei Könyvtár, majd Gyöngyösön a Bajza József Műemlékkönyvtár volt. Ezután utaztak vissza Budapestre.

Pintér Márta fentebb említett cikkében három kirándulást említ. A kirándulások megvalósításához kérték az egyházi vezetők anyagi támogatását, a költségek fedezését. A befizetett támogatásokkal a végén a gyűjteményi központ rendben elszámolt. A harmadik kirándulás terve csak ősszel körvonalazódott (nagy valószínűséggel Kékesi János javaslatára), amikor már látszott, hogy az egyházmegyéből érkezett összeg lehetőséget biztosít még egy kirándulásra.

A harmadik kirándulás így október 17-ére és 18-ára tervezett útvonala Kecskemét, Kalocsa, Pécs és Keszthely volt. Végül a végleges program szerint Budapestről indulva megtekintették Kecskeméten a református egyházközség könyvtárát, amelyet akkor *Adorján Imréné* vezetett, majd Kalocsán meglátogatták a Főszékesegyházi Könyvtárát, ahol Ijjas József érsek is fogadta a csoportot. Utána megnézték a siklósi várat, majd Siklóson éjszakáztak, és másnap indul-

tak tovább Pécsre, ahol az Egyházmegyei Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár tekintették meg.

A kirándulások szervezői dr. Kovách Zoltán, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ könyvtári szakelődője, az OSZK részéről Pintér Márta, és *Posta Benjamin* ferences szerzetes, a tanfolyam megbízottja voltak. A harmadik kiránduláson Kovách Zoltán betegsége miatt az OKGYK részéről *Farkas Attila* múzeumi referens vett részt.

A fennmaradt iratok szerint a kirándulások után a vendéglátó egyházi vezetőknek és a gyűjtemények vezetőinek is mindig megköszönték a csoport fogadását és a szeretetteljes vendéglátást. D. Káldy Zoltán, evangélikus püspök külön is megköszönte Várkonyi Imrének, az OKGYK vezetőjének, hogy a katolikus egyházi könyvtárakban a tanfolyam hallgatóit szíves fogadtatásban részesítették, „könyvtárosainkra igen nagy hatást tettek a szakmai tapasztalatok is, de a kedves, kollegiális fogadtatás is.”

Kékesi János kalocsai könyvtáros az első és második kirándulásokról beszámolót írt püspökének. Ezekben a beszámolóiban részletesen lejegyezte, hogy melyik könyvtárakban jártak, az egyes helyeken ki fogadta a csoportot, és milyen élményekkel gazdagodott az út során. Az első kirándulásról ezt írja: „Az út folyamán 7 könyvtárat, ezen belül kb. 40 könyvtártermet tekintettünk meg. A tanulmányi útnak nagy gyakorlati haszna volt. Láttuk más könyvtárak módszerét, berendezését és ügyvitelét is. A kétnapos kirándulás alatt nagyon kellemes, választékos hangulat volt, ami annál inkább kiemelendő, mivel valóságos ökumenikus társaság volt együtt.”

Pintér Márta így foglalja össze a szakmai kirándulások fontosságát. A tanulmányutakon a hallgatók „[...] megismerkedhettek az összes jelentős hazai egyházi könyvtárral és a tanulmányaik során tárgyalt kódexekkel, kéziratokkal és régi könyvekkel. A könyvtárlátogatások során a püspökök, ill. más egyházi vezetők személyesen is fogadták és vendégül látták a társaságot, s az így kialakult jó kapcsolatnak is végső soron a könyvtárak látták hasznát: ...”

Kékesi János említett beszámolója Győrben *Kacziba József*, apostoli kormányzót, a veszprémi egyházmegye vezetőit, *Lékai László*, *Klempa Sándor* és *Kádár László* apostoli kormányzókat, és *Kisberk Imre* székesfehérvári püspök urakat említi név szerint, mint akik köszöntötték a kirándulás résztvevőit.

A tanfolyam résztvevői

A tanfolyam végén 45 egyházi könyvtáros kapott bizonyítványt, 32 katolikus, 4 evangélikus, 8 református és 1 izraelita egyházi személy teljesítette a tanfolyam követelményeit.

A végzetek névsorát végigtekintve látjuk, hogy többen már nem élnek. A résztvevők életrajzait fellapozva megállapítható, hogy voltak olyanok, akik a megszerzett tudást a későbbiekben nem kamatoztatták, életútjuk nem a könyvtárakhoz vezetett, más feladatokat láttak el egyházmegyéjükben, egyházkerületükben – azonban a résztvevők közel fele könyvtárosként, gyűjteménykezelőként dolgozott.

Beliczay Angéla (1909–1994): református lelkész és könyvtáros, a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Könyvtárának könyvtárosa 1952-től majd 1965-től 1982-ig főkönyvtárosa. Teológiai tanulmányokat folytatott, és megszerezte a vallásstanári képesítést is, majd közel húsz éven át hittant tanított, és tankönyveket is írt. 1951-ben felszámolták az iskolai hitoktatást, ezután kezdett a Ráday Könyvtárban dolgozni. A Ráday család gyűjteményének feltárása lett a feladata, majd a Gyűjtemény évkönyveit szerkesztette, a kötetekben írásai is megjelentek, és a Reformátusok Lapjában is számos cikket publikált. Gajzágó Sándor (1944–), ifj.: festőművész, 1969 és 1981 között a Katolikus Hittudományi Akadémia könyvtárának vezetője.

Gosztola László (1923–1980): evangélikus lelkész, könyvtáros. Volt segédlelkész Győrben, Zalaegerszezen, Siófokon, szolgált Kisfaludon, Vadosfán. A soproni gyülekezet könyvtárosa és levéltárosa, a gyűjtemény feltárója, gondozója.

Hídvégi Nándor (1906–1976): nyugalmazott igazgató tanítóként az 1970-es években a Pálos könyvtárat gondozta és annak újrakatalogizálásán dolgozott, amikor a Hittudományi Kar dékánja delegálta Gajzágó Sándorral együtt a tanfolyamra. Korábban tanított a bajai Felsőfokú Tanítóképző Intézetben, dolgozott a sátoraljaújhelyi könyvtárban és vezette a Gödöllői Járasi Könyvtárat is.

Horváth József (1909–1985): veszprémi egyházmegyei pap. A plébánosi teendők után 1974-től püspöki és káptalani könyvtáros, címzetes esperes.

Kékesi János (1911–1977): a kalocsai egyházmegye papja, kápláni, segédplébánosi, lelkészi és hitoktatói feladatai után 1962-től könyvtáros, majd 1966-tól a Főszékesegyházi Könyvtár főkönyvtárosa volt. Mellette kisegítő lelkipásztor a kalocsai Szent István plé-

bánián, főegyházmezei ügyész, majd főszentszéki bíró. 1964-ben megírta a könyvtár történetét.

Kersák Pál (1923–2010): a Pécsi Egyházmegyei Könyvtár könyvtárosa, majd könyvtárvezetője 1968. október 1-jétől, 2001. június 30-ig. Emellett a Püspöki Levéltárban 1971 és 1999 között látta el a teendőket.

Körmendy József (1911–2005): a veszprémi egyházmegye esperese, plébánosa, a tanfolyam idején az Érseki Könyvtár megbízott vezetője, 1972-től a Püspöki Levéltár levéltárosa, 1974 és 1996 között a Levéltár igazgatója.

Kuklay Antal (1932–): plébános, a Sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény létrehozója. „*Lényegében így kezdődött a gyűjtőmunka. Aztán hallottam, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban van egy középfokú könyvtárosképző-tanfolyam, amit az egyik paptársam elvégzett, és ajánlotta, hogy végezzem el én is. A tanfolyamon revelációként hatott, hogy a könyvtárnak milyen jelentős szerepe van a kultúrában, az oktatásban és a tudományos munkában. Tanulmányaim ahhoz is hozzásegítettek, hogy kihasználjam a lehetőséget, és a kis vidéki plébániakönyvtárból, amely évszázados gyökerekkel rendelkezett, kihozzak valamit. Összegyűjtsem oda a kallódó, a plébániák padlásán és pincéiben található könyveket, amelyeket a modern bútorok és könyvek kiszorítottak. Megláttam ezeknek a könyveknek a könyvtörténeti jelentőségét, és elkezdtem a gyűjtőmunkát.*”

Ladányi Sándorné Kozma Borbála (1939–): lelkipásztor, könyvtáros, 1971-től a Ráday gyűjtemény munkatársa. Férjével összeállították a Dunamelléki Egyházkerület Ráday Gyűjteményének 1850 előtti kéziratának katalógusát, amely 1982-ben jelent meg.

Landesmann György (1944–): rabbi, a tanfolyam idején a Rabbiképző Intézet levéltári anyagának felelőse volt, és Scheiber Sándor, a Rabbiképző Intézet igazgatója megbízásából a könyvtár anyagát, főként annak régi héber kéziratgyűjteményét rendezte kollegáival.

Lotz Antal (1930–1998): a csanádi egyházmegye papja, kápláni szolgálat után a budapesti Hittudományi Akadémián védte meg doktori disszertációját. Csanádapácán és Csanádpalotán káplánként szolgált, majd 1960-ban letartóztatták, és öt évre elítélték. 1963. március 24-én amnesztiával szabadult. 1968-tól a Szeged-Rókusi plébánián teljesített szolgálatot. 1973-ban Kövegyre helyezték plébánosnak, 1984-től óraadó a hittudományi főiskolán, majd 1985-től Szegedre helyezik, és tanári feladatai mellett a püspöki levéltárosi és könyvtárosi feladatokat is ellátja.

A levéltár rendezése során feldolgozta Juhász Kálmán egyháztörténész hagyatékát, az egyházmegye történetét kutatta, publikálta kutatási eredményeit. A főiskola könyvtárát is gondozta, az állományt gyarapította, és halála után magánkönyvtárát is az intézményre hagyta.

Miklós Dezső (1933–1996): református lelkész, könyvtáros. Budapesten a Bölcsészettudományi Karon elvégezte a könyvtár szakot, majd Szegeden jogi diplomát szerzett. 1957 és 1959 között a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában könyvtári gyakornok. Ezután segédlelkész Balkányban és Törökszentmiklóson. 1961 és 1964 között ismét a könyvtárban dolgozik. 1964-től Pápán, a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeiben könyvtáros, majd 1965-től 1982-ig igazgató. *Németh Attila* (1944–): a győri egyházmegye papja, 1972 és 1984 között Győr-Szabadhegyen segédlelkész, majd 1984-től plébános, 1973 és 1991 között egyben egyházmegyei könyvtáros is. Jelenleg Sopron-Kertváros plébánosa.

Németh Tibor (1920–2001): evangélikus lelkész, Balatonszárszó után Vanyola lelkésze lett. A tanfolyam idején a pápai gyülekezeti könyvtár gondozója, és az Északi Evangélikus Egyházkerület gyűjteményi előadója.

Papp Ivánné, született Bartha Magdolna (1921–1989): az Országos Evangélikus Könyvtár igazgatója 1968-tól. Korábban Nagykorörsön, Mátészalkán tanított, majd 1951-től Budapesten a Tankönyvkiadónál helyezkedett el. 1953-tól az Országos Széchényi Könyvtárban a Kézirattár munkatársa volt, majd 1969-ben az evangélikus gyűjteménybe került, és haláláig ott dolgozott. „*Munkáját mindig a lehető legjobban akarta elvégezni, munkabírása példamutató volt.*”

Posta István Benjamin (1929–2014): ferences rendi szerzetes, a tanfolyam idején a Margit körúti rendházban könyvtáros. Később lelkész Mátraházán, a kilencvenes években a gyöngyösi kolostor előjárója, majd Brüsszelben magyar lelkész.

Rajczy Pál (1926–2004): 1987-től a Veszprémi Püspöki és Káptalani Levéltár levéltárosa, majd 1997-től a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár igazgatója.

Simonfi Sándor (1925–): református lelkész, 1964-től a Ráday Gyűjtemény munkatársa, 1969-ben szakkönyvtárosi képesítést szerzett. 1970-ben kapott kinevezést a Ráday Gyűjtemény igazgatására, majd 1971-ben a Zsinati Levéltár vezetésére is. A gyűjteményi munkák mellett lelkészi feladatot is ellátott.

1976-ban a Levéltár vezetéséről, majd 1979 végén a gyűjteményigazgatói kinevezéséről is lemondott, a továbbiakban lelkészi munkáját végezte teljes figyelemmel.

Sóczó Ferenc (1938–): piarista szerzetes, tanár. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett tanári oklevelet, majd 1968-ban bölcsészdoktorátust. Tanított Kecskeméten, majd Budapestre helyezték, ahol a novíciusok promagisztere, és könyvtáros és levéltárosi munkát is ellátott. Ezután a tanári pályán töltött el éveket, tanított a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán is. 1996 és 2000 között pedig a rendi központi gyűjtemények felügyelője volt.

Sulyok János Ignác (1911–2006): ciszterci szerzetes, 1952-től székesfehérvári püspöki levéltáros, 1956-tól püspöki könyvtárosként is dolgozik, 1998-tól az Egyházmegyei Gyűjtemény igazgatója. „Maradandót leginkább azok számára alkotott, akikkel személyes kapcsolatba került. Ha kutató jött, számára meghalt a világ: őszinte figyelemmel kapcsolódott be más munkájába, a referensi feladatkörön messze túlmutató, mindenre kiterjedő személyes segítséget nyújtott.”

Szabó Imre Flóris (1925–1988): bencés szerzetes, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett magyartanári és könyvtáros diplomát. A pannonhalmi gimnázium és a Szent Gellért Hittudományi Főiskola tanára, mellette 1959 és 1967 között könyvtáros, majd 1973-tól haláláig főkönyvtáros. Elkészítette a Magyarországi Egyházi Könyvtárak Kéziratkatalógus sorozatában megjelent, a *Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kéziratkatalógusa, 1850 előtti kéziratok* című kötetet.

Szathmáry Sándorné (1931–): a debreceni gyűjtemény könyvtárosa, 47 éven keresztül dolgozott a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtárban. 1986-ban Barcza Józsefnéval közösen állították össze *A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. Földrajz* című kötetet.

Szentimrei Mihály (1924–1999): a sárospataki református gyűjteményben végezte munkáját. 1966 és 1993 között a sárospataki Tudomány Gyűjtemény könyvtárosa, majd a Nagykönyvtár igazgatója, 1988-tól haláláig a Gyűjtemény igazgatójával volt.

Varga Lajos püspökkel, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatójával lehetőségem volt személyesen is beszélni, ő így emlékezett vissza a tanfolyamra: akkor éppen Egerben, a szemináriumi könyvtárban segített, és emiatt kérték fel a tanfolyam elvégzésére. A tanfolyamon nagyon jó volt a légkör, és jó volt találkozni más felekezetek lelkészeivel is. A tanfolyam magas szintű volt, a szakma legjobbjai ta-

nítottak, akik tudással és tapasztalattal rendelkeztek. Megtanították a résztvevőknek, hogyan nyúljanak a régi könyvekhez. A képzés ráirányította a figyelmet a plébániákon lévő könyvekre, a megszerzett tudás segítette az RMK-k felfedezését, az antikva kötetek beazonosítását. Ekkoriban azonosítottak be számos nyomtatványt, fedezték fel a gyűjtemények értékeit. Ezeket túl a tanfolyamon tanultak nagyban támogatták a sárospataki katolikus gyűjtemény gyarapodását, és több helyen ennek hatására szállították be a plébániákon található köteteket az egyházmegyei könyvtárakba. A kéziratokkal foglalkozó előadások voltak számára különösképpen emlékezetesek, Hervay Ferenc Levente O. Cist. nevét említette, mint olyan előadót, akinek előadására máig emlékszik.

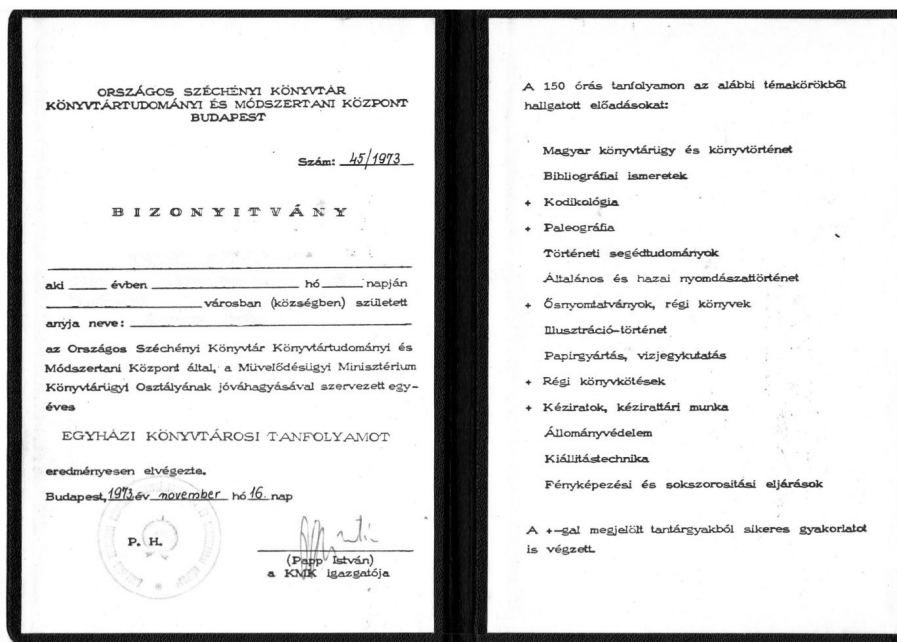
A tanfolyam 46. résztvevője *Szelestei Nagy László* volt, aki akkoriban az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt. Munkájához tartozott az egyházi könyvtárak értékeinek nyilvántartása, az egyházi könyvtárak ügyeinek intézése. A tanfolyamon hivatalból vett részt, azonban nem volt teher számára, élvezte a foglalkozásokat. Véleménye szerint Pintér Márta a tanfolyam anyagát jó szakemberek véleményét kikérve, valóban a muzeális állományokat kezelő könyvtárosok részére állította össze. Az előadásokkal kapcsolatban feltett kérdésekre Szelestei Nagy László ezt válaszolta: „*Két látszólag száraz előadásnak vettem a későbbiekben nagy hasznát, Berlász Jenőének és Hervay Ferencének.*” Arra a kérdésekre, hogy tudták-e a tanfolyam résztvevői egymást segíteni, az volt a válasza: „*A kölcsönöség jegyében dolgoztunk, ez volt a feladatunk. És ez nemcsak a tanfolyam idejére vonatkozott, hanem a későbbiekre is. Jó volt a „hátszél” is: e területen főnököm Borsa Gedeon volt, munkatársai (kollégáim) a ciszterci Hervay Ferenc és a piarista Holl Béla. (A régi könyvekkel foglalkozás az OSZK-ban kitüntetésnek számított.) Az is nyilvánvaló volt számomra, hogy az egyháziak között milyen nagyszerű emberek voltak! Könyvtárba száműzöttek, akik ott is használni akartak.*” „*Élmény volt az egyházi és világi kiválóságok közé kerülnöm!*”

A tanfolyam zárása

A bizonyítványokat Papp István, a KMK igazgatója írta alá. Az okmány szerint minden résztvevő: „*A 150 órás tanfolyamon az alábbi tárgykörökből hallgatott előadásokat: Magyar könyvtárügy és könyvtörténet. Bibliográfiai ismeretek. Kodikológia*. Paleográfia*. Történeti segédtudományok. Általános és*

hazai nyomdászattörténet. Ősnyomtatványok, régi könyvek*. Illusztrációtörténet. Papírgyártás, vízjegykutatás. Régi könyvkötések*. Kéziratok, kéziratári

munka*. Állományvédelem. Kiállítástechnika. Fényképezési és sokszorosítási eljárások. A *-gal jelzett tantárgyakból sikeres gyakorlatot is végzett.”

2. kép

Egy kiadott bizonyítvány (a személyi adatokat töröltük)

Lotz Antal 1973. november 19-én kelt levelében tájékoztatta püspökét, *Udvardy Józsefet* a szaktanfolyam sikeres befejezéséről: „*A cím kissé megtévesztő, mert egyházmegyei könyvtárosok továbbtanulása volt feltüntetve. Azonban a hallgatók nagyrésze is lelkipásztorkodásban működő pap volt, csak néhánynak volt előbb valami külön könyvtárosi szakképzettsége. Továbbá az előadások zöme is olyan volt, hogy abból bárki főiskolai diplomás, de főleg historikus haszonnal okulhatott, tehát nem egy szűklátókörű szakba illeszkedés zajlott le.*” Kifejezte köszönetét, hogy a képzésen részt vehetett, és felajánlotta, hogy a tanultakat megosztja paptársaival, és részükre előadást tart. „*Remélem, hogy a történelmi munkámat és célkitűzéseimet ezen anyag segítségével még jobban elérhetem.*” Püspöke válaszul elismerését fejezte ki, és Isten segítségét kívánta ahhoz, hogy a történelmi tudományát még sokáig és bőségesen tudja szolgálni. A későbbiekben egyháztörténelmi munkája mellett Lotz Antalt bízta meg az egyházmegyei levéltár és a főiskolán működő könyvtár vezetésével. Kékesi János is tájékoztatta érsekét a tanfolyam sikeres befejezéséről, és köszönetét fejezte ki, hogy részt vehetett rajta.

Pintér Márta is ír arról, hogy a résztvevők nem csak könyvtári munkát, hanem más szolgálatot is végeznek. „*Egyébként is a könyvtárosság – a legeslegjobb esetben is – csak másodlagos foglalkozás számukra, hiszen elsősorban lelkészek, plébánosok, rabbik, vagy szerzetes-tanárok, akiket az egyházközségi gondok és feladatok, a gazdasági és szociális problémák, a tanítás, az adminisztráció, az utaztatás az egyes gyülekezetek között, az egyházi továbbképzés, a püspökség ügyeiben való részvétel stb. annyira leköt, hogy minden más csak emellett, emögött, második-harmadik-tizedik elfoglaltságként jöhet számításba.*” A tanfolyam évzáróját 1973. november 16-án rendezték meg, amelyre az egyházi vezetőket is meghívták. Az ünnepség helye a Dunamelléki Református Egyházkerület székházának díszterme volt. A Művelődésügyi Minisztérium részéről *Kondor Istvánné* és munkatársai voltak jelen, és részt vettek a tanfolyam előadói is. Az egyházakat képviselte: dr. Várkonyi Imre prépost, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatója, D. Káldy Zoltán evangélikus püspökelnök, *Szamosközi István* református püspök, *Albert István* piarista tartományfőnök, *Paskai László*, a Hittudományi Kar dékánja, és Kovách Zoltán, az

OKGYK munkatársa. A rendezvényen több püspök és egyházi vezető mondott köszönetet a Művelődésügyi Minisztériumnak és a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak. „*A tanfolyamnak igen nagy és jó szakmai visszhangja van mind könyvtárosi, mind pedig egyházi körökben.*” A résztvevők közül Szentimrei Mihály, a sárospataki gyűjtemény főkönyvtárosa mondott köszönetet. A tanfolyam egyrészt a felkért előadók magas szakmai tudásának, „másképp a hallgatók minden várakozást felülmúló érdeklődése és aktív részvétele következtében” nagyon színvonalasnak bizonyult.

Eredmények

A tanfolyam fő célja az volt, hogy magas szintű szakmai ismereteket adjon, mivel, ahogy Pintér Márta fogalmaz: „Az egyházi gyűjtemények kezelése és feltárása speciális ismereteket igényel: részben többet, részben kevesebbet, de főként mást, [kiemelés az eredetiben] mint amit és amennyit az egyetemi, illetve a középfokú általános könyvtárosképzés nyújtani tud.” A tanfolyamon megszerzett tudás segítségével a képzett egyházi könyvtáros kollégák olyan ismereteket szereztek, amelyekkel részt tudtak venni az induló, a könyvtárak állományát felmérő muzeális állomány számbavételében és az RMNY csoport munkájának segítségével. „*E szaktanfolyam megrendezésével segítséget kívánunk nyújtani az egyházi gyűjtemények könyvtárosainak a muzeális értékű állomány szakszerű, könyvtári feldolgozásához, kezeléséhez és bibliográfiai feltáráshoz.*”

A tanfolyamon nemcsak a szakmai ismereteket gyarapították, hanem személyes kapcsolatokat és kiváló szakmai együttműködések alakítottak ki. A megszerzett tudással ezért is volt képes több egyházi könyvtáros elkészíteni a 18. századi magyarországi nyomtatványok jegyzékét, „*pedig ez meglehetősen nagy munkát igényel.*”

A tanfolyamnak a már említett eredményeken túl, még egy komoly hozadéka volt. Elkészült a *Régi könyvek és kéziratok* című tanulmánygyűjtemény, 1974-ben jelent meg, Pintér Márta szerkesztésében. „*Az élet támasztotta kívánalmakon túl, amelyeket a szerkesztő előszava említ, kulturális értékeink megbecsülését érzem abban, hogy ez a tanfolyam egy könyvnek adott életet, még hozzá kitűnő könyvnek.*” – fogalmaz Wix Györgyné az OSZK Híradóban megjelent recenzióban. A kötet bevezetőjéből megismerhetjük a kötet megszületésének okát, a szövegek összeállításának módját. Elsődleges cél

volt, hogy a tanfolyam anyagát összegyűjtse: „*a valóban magasszintű előadásokat célszerű lenne a könyvtárosok szélesebb köre számára is hozzáférhetővé tenni.*” Az összeszerkesztett előadáskivonatokat, az elkészített tanulmányok mellett V. Kovács Sándor egy bibliográfiát állított össze, majd a függelékben a tanfolyamra készített ajánlott irodalmak alapján elkészült egy lelőhelybibliográfia is. Az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és a Magyar Tudomány Akadémia Könyvtára katalógusaiban való keresés mellett, amelyet Beliczay Angéla, a Ráday Könyvtár munkatársa végzett el, 17 egyházi könyvtár is behasonlította a megadott irodalmat. A kötetről három recenzió született, amelyek különböző szempontok alapján értékelik a kiadványt. *Tóth András* bírálja a legszigorúbban, ő kiemeli a hiányosságokat is. Véleménye szerint a cím sokat ígér, „*de ígérését nem minden téren váltja be*”. Néhány tanulmánynál nehezményezi a rövidegét, és a lelőhelyjegyzékben tapasztalható hiányokat emeli ki, azonban elismeréssel ír Berlász Jenő tanulmányáról, amely méltó arra, hogy kötelező egyetemi olvasmány legyen. Végül a tanfolyami anyagok egybeszerkesztésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Berlász Jenő tanulmányát Wix Györgyné is kiemeli már említett méltatásában. Javasolja, hogy a rövidebb, a tanfolyami vázlatok kidolgozását a szerzők végezzék el, és az így kibővített anyagot újból meg kellene jelentetni. Így már bármely világnyelvre lefordíthatóvá válna – fogalmazza meg véleményét. V. Kovács Sándor az alábbi szavakkal méltatja a kötetet: „*Olyan tanulmánykötetről van szó, amely egy jól szervezett könyvtáros továbbképző tanfolyam előadásaiból kinőve, valóságos kis enciklopédiáját alkotja a szerteágazó könyvtörténeti stúdiumoknak.*” Az egyenlenségeket ő is kiemeli, azonban fontosnak tartja a kötetet, mert pótol egy régóta nélkülözött segédtudományi kézikönyvet.

A tanfolyamról más szakmai összegzésekben is említést tettek. Papp István, a KMK akkori igazgatója az OSZK Évkönyvében a KMK éves munkájának összegzésében írta: „*...egy éves továbbképző tanfolyamot szerveztünk az egyházi könyvtárak könyvtárosai számára abból a célból, hogy a történeti gyűjtemények szakszerű gondozását és feltárását elősegítsük, s ezzel bekapcsoljuk őket a kutatás országos dokumentumbázisába*”. Kókay György 1975-ben, Vadász Ferencné 1976-ban, Győri Erzsébet pedig 1981-ben írt cikkében szólt a tanfolyamról. Mindannyian csak a tanfolyam főbb ismérveiről szóltak, Kókay György említette meg hasznosságát. Az egyes beszámolókból a résztvevők létszáma vonatkozóan más-más

számadat szerepel. Az itt jelzett 46 fős létszámot az OSZK tanfolyamokon végzettek anyakönyvében szereplő névsor alapján közöljük. Kovách Zoltán 1973-ban megjelent, a katolikus egyházi könyvtárak helyzetét összegző tanulmányában, ír arról, hogy a képzésen részt vett katolikus egyházi személyek magas száma azzal indokolható, hogy nemcsak az akkoriban könyvtárban dolgozókat képezték, hanem az utánpótlást is biztosítani szerették volna. Papp István 2010-ban írt nagyívű visszatekintésében így emlékezik meg a tanfolyamról: „*Ad hoc feladatként jelentkezett, s az is maradt, mégis említésre méltó az egyházi könyvtárosok számára szervezett tanfolyam, amely szocialista viszonyok között egyik első jele volt annak, hogy az egyházak tulajdonában lévő gyűjtemények a nemzeti gyűjteményegyetem megbecsült részét képezik. Kiváló felkészültségű, tudós emberek jelentek meg a KMK meglehetősen kopott tantermében, akik figyelemmel hallgatták a legjobb könyvtáros szakemberek előadásait. S talán e tanfolyam is hozzájárult az egyházi könyvtárak között a későbbiekben megerősödő együttműködéshez. Külön hasznót jelentett, hogy a régi könyvek és kéziratok kezelésével foglalkozó előadások később könyv alakban is megjelentek.*”

Újabb továbbképzések

A képzés befejeztével is működtek a szakmai kapcsolatok és az egyházi könyvtárosok továbbképzése. A következő években is szerveztek számukra néhány napos szakmai találkozót, konferenciákat. Az első alkalomra 1975-ben február 18. és 20. között került sor, a témái a következők voltak: A könyvtörténetírás módszertana, az RMNY-program ismertetése, a könyvek konzerválása. A második napon gyakorlati foglalkozásokat tartottak a paleográfia, és a könyvkötés-meghatározás témákban, délután pedig nyomda- és restaurátorműhely látogatás következett. A harmadik napon Borsa Gedeon vezetésével az egyházi könyvtárak aktuális problémáit vitatták meg: a duplumok, periodikumok, rekatalogizálás, különgyűjtemények kérdéseit járták körül. Segítséget kaptak a résztvevők a működési szabályzatok elkészítéséhez, munkatervek kidolgozásához is.

A következő évben, 1976-ban február 17. és 19. között szervezték meg a találkozót. A tanfolyamon *Ferenczy Endréné* vezetésével egyeztettek az egyházi könyvtárak ügyrendjéről. Tájékoztatták a résztvevőket az OSZK központi feladatairól, a folyóiratok központi katalógusáról, a RISM-munkálatokról

(Répertoire International des Sources Musicales), a főlőspéldányok és a restaurálás helyzetéről. Berlász Jenő előadást tartott az újkori kéziratok országos katalogizálásról, beszélgetést kezdeményeztek az egyházi könyvtárak általános problémáiról. A harmadik napon a könyv-értékek központi nyilvántartásait ismertették, Vásárhelyi Judit a 18. századi hazai nyomtatványokról, Szelestei Nagy László a középkori kéziratokról és a külföldi hungaricumokról, Borsa Gedeon pedig az RMNY-munkálatokról beszélt. 1977. október 18-19-én a KMK tájékoztató jellegű konferenciát szervezett, amelyre az egyházi gyűjteményekben dolgozó könyvtárosokat, valamint a szaktanfolyam volt hallgatóit várták. „*A konferencia célja, hogy tájékoztatást és segítséget nyújtson az egyházi könyvtárak vezetőinek és munkatársainak munkájuk végzéséhez, tájékoztasson a magyar könyvtáriügy fontosabb eseményeiről és tennivalóiról, különös tekintettel a muzeális értékű könyvekkel való munkálatokra és elősegítse a különféle könyvtárak együttműködését.*” A két nap tematikájában megtaláljuk a már megszokott: a régi könyvekhez kapcsolódó előadásokat az újkori kéziratokról, a régi hazai nyomtatványokról és a személyi és testületi hungaricumokról. Emellett előadást tartott *Futala Tibor* az új könyvtári törvényről, *Vajda Kornél* beszélt a megyei könyvtárakkal kialakítandó együttműködésről a helyismereti tevékenységek összehangolásáról.

Összegzés

Igyekeztünk a tanfolyammal kapcsolatosan fellelhető forrásokat minél teljesebben összegyűjteni. A továbbképző tanfolyam egyedi volt a maga nemében, hiszen a KMK szervezett más könyvtári tanfolyamokat, ahol a könyvtári szakma alapjait tanították, hívták és várták erre az egyházi gyűjteményben dolgozókat is, amelyet többen el is végeztek az évek folyamán, de muzeális állomány gondozásával, feltárással kapcsolatos tanfolyam ez az egy volt.

Irodalom és jegyzetek

1. 44.174/72. ügyiratsz. irat, Művelődésügyi Minisztérium, kelt: 1972. október 19.
2. Uo.
3. 2921/1972. hiv. sz. irat, Kékesi János, kalocsai Főszékes-egyházi Könyvtár főkönyvtárosa által írt levél érsekének, kelt: 1972. december 18.

4. V.ö.: P. I.: Egyházi könyvtárosok szaktanfolyama. = Evangélikus Élet, 38. évf. 1973. március 4. 35. p.
5. Könyvtári beszámoló, kelt: 1973. május 31., gépirat a PPKE HTK Könyvtárától. Sajnos, a beszámoló nincs aláírva, Gajzágó Sándorra a jelentkezők névsora alapján hivatkozunk.
6. 1014/Gy/73. ügyiratsz. levél, Dr. Várkonyi Imre prépost, kanonok, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központi igazgatója Nagyméltóságú és Főtisztelendő Dr. Ijjas József úrnak, érsek, a magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének, kelt: 1973. február 8.
7. 43/1973. sz. irat, Káldy Zoltán az Evangélikus Gyűjteményi Tanács az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ vezetőjének, Várkonyi Imrénak, dátum nélkül.
8. 110/1973. sz. levél, Kékesi János, a kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár főkönyvtárosa által írt levél érsekének, kelt: 1973. május 23.
9. Pintér Márta: Egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama. = OSZK Híradó, 16. évf. 1973. 11–12. sz. 246. p.
10. Berecz Ágnes: Hitoktató, író, könyvtáros, Beliczay Angéla emlékezete. = Reformátusok Lapja, 38. évf. 1994. 31. sz. 4. p.
11. http://www.magyszemle.hu/cikk/19980901_gajzago_sandor_kepeirol
12. Fk.: Gosztola László (1923-1980). = Evangélikus Élet, 55. évf. 1990. 47. sz. 4. p.
13. Dr. Diós István közlése alapján és Magyar László: Elismerés. In: Pest Megyei Hírlap 4. évf. 1960. 142. sz. 4. p.
14. A veszprémi egyházmegye névtára 1984. Veszprém, Veszprém Egyházmegyei Hatóság, 1984. 178. p.
15. <https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/kekesi-janos> [2019. február 18.]
16. KÉKESI János: A kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár. 1784–1964. Kézirat. Kalocsa, 1964.
17. Dr. Schmelczér-Pohánka Éva adatközlése alapján.
18. Hermann István: Körömendy József (1911–2005). = Levéltári Szemle, 55. évf. 2005. 4. sz. 96–97. p.
19. <http://www.visszaemlekezesek.hu/kuklay-antal> [2019. 02. 18.]
20. L. KOZMA Borbála – LADÁNYI Sándor: A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének (Budapest) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok. Budapest, OSZK, 1982.
21. Berecz Ágnes – Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között. In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. Budapest, Argumentum, ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006. 1149. p.
22. Dr. Tamási Balázs adatközlése alapján.
23. Merényi-Metzger Gábor: Lotz Antal (1930–1998). = Levéltári Szemle, 48. évf. 1998. 2. sz. 65–66. p.
24. <http://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok3.php?beture=MKL%C3%93S%20Dezs%C5%91> [2019. március 13.]
25. Győregyházmegyei Almanach 1995. Győr, Győri Egyházmegye, 1995, 238. p.
26. Bencze Imre: Elment a vanyolai magvető... (Németh Tibor 1920–2001). = Evangélikus Élet, 61. évf. 2001. 14. sz. 5. p.
27. [szerző nélkül]: Papp Ivánné (1921-1989). = Evangélikus Élet, 54. évf. 1989. 26. sz. 4. p.; Mányoki János: Papp Ivánné emlékére. In: BIVIO 2012. Tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár műhelyéből, Budapest, Evangélikus Országos Könyvtár, 2012., 17–21. p.
28. http://regi.gyongyos.ofm.hu/aktualis/Benjamin_particed_2014-0527.pdf [2019. március 13.]
29. http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rajczi_P%C3%A1l [2019. március 13.]
30. Berecz Ágnes - Orosz Anna: A Ráday Gyűjtemény 1955-1980 között. In: Reformátusok Budapesten. Szerk. Kósa László. Budapest, Argumentum, ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006. 1142. p.
31. <https://blog.budapest.piarista.hu/soczo-ferenc-tanar-ur-kituntetese> [2019. március 18.]
32. MÓZESSY Gergely: In memoriam Sulyok János Ignác O. Cist. (1911-2006). = Levéltári Szemle, 56. évf. 2006. 3. sz. 97–98. p.
33. Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Diós István. XII. köt. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 477. p.
34. Szabó Flóris: A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kéziratkatalógusa : 1850 előtti kéziratok. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1981.
35. Bálint Ágnes közlése alapján
36. Barcza Józsefné - Szathmáry Sándorné (szerk.): A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának katalógusa. Földrajz. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, 1986.
37. Dienes Dénes: Szentimrei Mihály. In: Pataki Téka, Fel. szerk. Kiss Endre József. Sárospatak, Zrínyi Ilona Városi Könyvtár,

2001. 244–245. p.; Nagy Lenke: Patak szorításában. Beszélgetés Szentimrei Mihállyal. = Reformátusok Lapja, 42. évf. 1998. április 5. 5. p.
38. Ezúton köszönöm meg, hogy felidézte emlékeit, és előkereste és rendelkezésünkre bocsátotta a tanfolyamon szerzett bizonyítványát.
39. Pintér Márta már említett tanulmánya Csapodi Csabának tulajdonítja az érdemet „a mindenre gondoló, sokoldalú tanterv összeállításáért.” Ld. Pintér Márta: Egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama. = OSZK Híradó, 16. évf. 1973. 11–12. sz. 246. p.
40. Szelestei Nagy László e-mailben érkezett válasza, 2018. október 19. Nagyon köszönöm, hogy válaszaival segítette munkámat.
41. 183/1973. sz. irat melléklete, másolat a 19/1973. számú bizonyítványról, Kékesi János kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár főkönyvtárosa által írt levél érsekének, kelt: 1973. november 20.
42. 145/1973. sz. levél, Lotz Antal, kövegyi plébános Udvardy József csanádi megyéspüspöknek, kelt: 1973. november 19.
43. Uo.
44. Pintér Márta: Egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama. = OSZK Híradó, 16. évf. 1973. 11-12. sz. 245. p.
45. Uo. 246. p.
46. Uo.
47. V.ö.: Papp Ivánné: Hasznos segítség könyvtárosainknak. = Evangélikus Élet, 38. évf. 1973. december 16. 201. p.; [szerző nélkül]: Befejeződött az egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama. = Új Ember, 29. évf. 1973. 48. sz. 4. p.
48. Pintér Márta: Egyházi könyvtárosok továbbképző tanfolyama. In: OSZK Híradó, 16. évf. 1973. 11–12. sz. 245. p.
49. 44.174/72. ügyiratsz. irat, Művelődésügyi Minisztérium, kelt: 1972. október 19.
50. Nagy László: A magyar egyházi gyűjtemények értékeinek feltárása. = OSZK Híradó, 17. évf. 1974. 6. sz. 155. p.
51. Wix Györgyné: Régi könyvek és kéziratok. = OSZK Híradó, 18 évf. 1975. 1–2. sz. 42. p.
52. Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. PINTÉR Márta. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1974. 5. p. Sajnos, a MEK-ben elérhető digitalizált elektronikus példányból hiányzik az előszó. Ld. <http://mek.niif.hu/03200/03240/index.phtml>
53. Tóth András: Régi könyvek és kéziratok. = Könyvtáros, 25. évf. 1975. 5. sz. 305. p.
54. V. Kovács Sándor: Régi könyvek és kéziratok. = Magyar Könyvszemle, 92. évf. 1976. 3. sz. 307. p.
55. Papp István: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkája 1973-ban. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1973. Budapest, OSZK, 1976. 46. p.
56. Kókay György: Az egyházi könyvtárak helyzete és a tudományos kutatás. = Könyvtári Figyelő, 21. évf. 1975. 2. sz. 191. p.; Vadász Ferencné: A központi szakmai továbbképzés öt éve: 1970-1975. = Könyvtáros, 26. évf. 1976. 9. sz. 508. p.; Győri Erzsébet: A könyvtárosok továbbképzéséről. = Könyvtári Figyelő, 27, évf. 1981. 1. sz. 18. p.
57. Kovách Zoltán: A magyar katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából. = Könyvtári Figyelő, 19. évf. 1973. 3. sz. 319. p.
58. Papp István: Az egykori KMK-ról (1969–1982). = Könyvtári Figyelő, 56. évf. 2014. 4. sz. 639. p.
59. 16357/1977. sz. OSZK KMK meghívó Katsányi Sándor, a KMK Oktatási Osztályának vezetője aláírásával, kelt: 1977. szeptember

Beérkezett: 2019. április 23.

